

## **O‘qib tushunishning o‘quvchilar xulosa chiqarishida nazariy ahamiyati**

*Sobirov Jasur Sobir o‘g‘li*  
*jasursobirov79@gmail.com*

O‘zbekiston Respublikasi Qurolli kuchlar Akademiyasi  
*katta o‘qituvchi*

**Annotatsiya.** Bu maqola samarali o‘qishni tushunish strategiyasining bir qismi sifatida o‘quvchilarga o‘qish jarayonida qanday xulosalar chiqarishni o‘rgatish strategiyalarini o‘rganadi. Maqolada o‘qituvchilarning o‘quvchilarga matnlarni tushunish, tahlil qilish va umumlashtirish jarayonida yo‘l-yo‘riq ko‘rsatish uchun bir qator amaliy qadamlar ko‘rsatilgan. Muhokama qilingan asosiy yondashuvlar orasida aniq o‘qish maqsadlarini belgilash, asosiy g‘oyalarni aniqlash, tanqidiy savollarni rag‘batlantirish va ma‘lumotlarni sintez qilish kiradi. Ishda talabalarga yangi ma‘lumotlarni oldingi bilimlari va shaxsiy tajribalari bilan bog‘lashda yordam berish orqali mustaqil fikrlashni rivojlantirish muhimligi ta‘kidlangan.

**Kalit so‘zlar:** Til, muloqot, o‘qishni tushunish strategiyasi, ko‘nikma, xulosa qilish strategiyasi, mantiqiy taxmin qilish, o‘qish

## **The theoretical importance of reading comprehension in students’ inferences**

*Sobirov Jasur Sobir ugli*  
*jasursobirov79@gmail.com*

Uzbekistan Republic Armed Forces Academy  
*Senior teacher*

**Annotation.** This work explores strategies for teaching students how to draw conclusions during reading as part of an effective reading comprehension strategy. The work also outlines a series of practical steps for educators to guide students in the process of understanding, analyzing, and summarizing texts. Key approaches discussed include setting clear reading goals, identifying main ideas, encouraging critical questioning, and synthesizing information. The work emphasizes the importance of fostering independent thinking by helping students relate new information to their prior knowledge and personal experiences.

**Keywords:** language, communication, reading comprehension strategy, skill, inference strategy, logical inference, reading

## **Теоретическая значимость понимания прочитанного в умозаключениях учащихся**

*Собиров Джасур Сабир угли*  
*jasursobirov79@gmail.com*

Академия Вооруженных Сил Республики Узбекистан  
*Старший преподаватель*

**Аннотация.** В данной работе рассматриваются стратегии обучения студентов делать выводы во время чтения как часть эффективной стратегии понимания прочитанного. В статье описывается ряд практических шагов, которые учителя могут выполнить, чтобы помочь учащимся понять, проанализировать и обобщить тексты. Обсуждаемые ключевые подходы включают постановку четких целей чтения, определение основных идей, поощрение критических вопросов и синтез данных. В работе подчеркивается важность развития самостоятельного мышления путем помощи учащимся в связывании новой информации с имеющимися у них знаниями и личным опытом.

**Ключевые слова:** Язык, коммуникация, стратегия понимания прочитанного, навык, стратегия вывода, логический вывод, чтение

O‘qish bizning oshirishimiz kerak bo‘lgan eng muhim ko‘nikmalardan biridir, chunki u shaxsiy farovonlik va ijtimoiy taraqqiyotni ko‘rsatib beradi. Tilning inson va jamiyat hayotining ajralmas bir qismi ekanligini inkor etib bo‘lmaydi. U muloqot qilish uchun ishlatiladi. Til ko‘pincha argument yoki fikr bildirish vazifasini bajaradi. “Tilsiz biz rivojlana olmaymiz bizning ta‘limimiz, jamiyatimiz an‘analari va madaniyatimiz, global ma‘lumotlarni tarqatish va boshqalar til bilan bog‘liq. Qisqasi, biz tilni ishlatmasdan hech narsa qila olmaymiz”.

Ingliz tili o‘qituvchisi maktabda kuzatuv o‘tkazgandan so‘ng, o‘quvchilarning o‘qishni tushunish darajasi hali ham past ekanligini payqashi mumkin. Ko‘pgina talabalar o‘qishni zerikarli faoliyat deb o‘ylashadi. Va yuqori sinfda o‘qiganimdagi tajribamga asoslanib maktabda ko‘pchilik o‘quvchilar o‘qish testiga javob berishni zerikarli vazifa deb o‘ylashgan. Ular o‘qish matniga javob topishda ancha qiynalishadi. O‘qish matnlarini yaxshi tushinish uchun bazi bir startegiyalarni bilish kerak. “Xulosa qilish strategiyasi o‘quvchilar sinab ko‘radigan o‘qish strategiyalaridan biridir va o‘quvchilar yoki talabalar o‘zlarining oldingi xulosalaridan, bilimlari, ifodalangan ma‘lumotlar va nazarda tutilgan ma‘lumotlar o‘rtasidagi munosabatlarga tayangan holda xulosa chiqaradilar “

Xulosa qilish ko‘pincha mantiqiy taxmin qilish yoki "o‘qish" deb ta‘riflanadi va xulosa qilish kimyoviy jarayonga juda o‘xshaydi kimyoviy birikma hosil qilish - ikkita element birlashib, yangi hosil bo‘lganda modda deb atasak ham bo‘ladi. O‘quvchilar o‘zlari qabul qilishga qodir bo‘lganda, xulosa chiqaradilar tajriba va ularni o‘qiganlaridan to‘plagan ma‘lumotlar bilan birlashtiradi. Natijada ular yangi ma‘no yaratadilar yoki bo‘lmagan xulosalar chiqaradilar. Agar o‘quvchilar o‘z bilimlaridan boshqa manbalardan foydalanmasdan ham ma‘no yaratsa, ularning mavzuni tushunishlari cheklanadi. Boshqa tarafdin, faqat matndan foydalanish ularning shaxsiy nuqtai nazarining to‘g‘riligiga yo‘l qo‘ymaydi, ma‘no bog‘lanishini amalga oshirib bo‘lmaydi va faqat tom ma‘noda tushunish mumkin bo‘ladi. Qachon kitobxonlar matn bilan shaxsan shug‘ullanadilar, muallifning maqsadi ko‘proq, va chuqurroq ma‘nosiga yetib boradilar.

Xulosa qilish ko‘pincha mantiqiy taxmin qilish yoki "o‘qish" deb ta‘riflanadi chiziqlar o‘rtasida". Xulosa qilish kimyoviy jarayonga o‘xshaydi kimyoviy birikma hosil qilish - ikki element birlashib, yangi hosil bo‘lganda modda. O‘quvchilar o‘zlari qabul qilishga qodir bo‘lganda, xulosa chiqaradilar tajribalari va ularni o‘qiganlaridan to‘plagan ma‘lumotlar bilan birlashtiradi. Natijada ular yangi ma‘no yaratadilar yoki bo‘lmagan xulosalar chiqaradilar bu o‘qish orqali aniq namoyon bo‘ladi.

Xulosa - bu olingan ma‘lumotlarga asoslanib fikr yuritishdir, xulosalar chiqarish to‘g‘ridan-to‘g‘ri emas, balki nazarda tutilgan va o‘qishorqali amalga oshiriliadigan jarayon hisoblanadi. Xulosa qilish - matndan shaxsiy ma‘noni olish jarayonidir. O‘quvchilardan o‘zlarining oldingi bilimlaridan xulosa chiqarishlarini so‘raymiz, ularning oldingi ilmiy yoki ijtimoiy hayot haqidagi bilimlar, ularning munosabati haqidagi bilimlari aniq ifodalangan ma‘lumotlar va nazarda tutilgan ma‘lumotlar o‘rtasidagi bog‘liqlik xulosalar orqali vujudga keladi.

Xulosa qilish ko‘pincha mantiqiy taxmin qilish yoki "o‘qish" deb ta‘riflanadi va xulosa qilish kimyoviy jarayonga o‘xshaydi.

Prezler xulosa qilish biz erishadigan aqliy jarayon ekanligini ta‘kidlaydi va u aniq dalillarga asoslangan xulosa bo‘ladi. Xulosalar birja va savdo hisoblanadi va detektivlar maslahatlarni tekshiradi, kasalliklarga tashxis qo‘yadigan shifokorlar va avtomobil mexanikasi dvigatel muammolarini tuzatish xulosalardan foydalaniladi. Biz motivlar, maqsad va niyatlar haqida xulosa chiqaramiz.

Xulosa qilish inson bo‘lish uchun muhim va uning bir qismidir. Biz xulosa chiqarish har kuni bilan shug‘ullanamiz. Biz harakatlarni xulq-atvor xususiyatlari, niyatlari, yoki muayyan his-tuyg‘ularning ifodasi uchun ham foydalanamiz. Biz kimnidir ko‘rganimizda yomg‘ir yog‘ayotganini taxmin qilamiz ochiq soyabon bilan bu xulosag kelib bo‘lmaydi. Biz odamlar bir stakan suv so‘rasa,

chanqagan deb taxmin qilamiz. Biz matndagi dalillar olimga tegishli bo'lsa, ishonchli deb xulosa qilamiz.

Xulosalar tasodifiy emas. Ular sirli ravishda paydo bo'lishi mumkin emas. Xulosalar taxmin bo'lishi mumkin, ammo ular qo'llab-quvvatlashga asoslangan o'qimishli taxminlardir. Dalillar bizdan aniq bir xulosaga kelishimizni talab qilayotgandek tuyuladi. Dalillar shuni anglatadiki; kitobxonlar xulosa qiladilar. ma'lum bri xulosaga shoshilish mumkin yoki uni o'zimiz uzoq o'ylab dalillar bilan ham chiqarishimiz mumkin. Matematik qat'iylik bilan xulosa chiqarish mumkin emas.

Tushungan holda o'qish izchillikni shakllantirishni o'z ichiga oladi matnni xotirada aks ettirish ham bur jarayonning bri qismidir. Kinch va van Deyk matnni tasvirlashning uchta darajasini ajratadi: o'quvchi so'zlarning ma'nolariga kirishdan boshlanadi va sintaktik bilim (yuzaki darajada ifodalash); keyin o'quvchi matnda aniq ko'rsatilgan ma'lumotlarga jalb qilinadi (matn darajasidagi taqdimot); Va nihoyat, o'quvchi umumiy va dolzarb bilimlarni xotiradan oladi va ushbu bilimlarni matndagi ma'lumotlar bilan birlashtiradi. tasvirlangan vaziyatning yanada to'liq tasviri (vaziyat modeli). Vaziyat modelining uyg'unligi

(a) alohida qismlar o'rtasida qanchalik mos, mazmunli aloqalar o'rnatilganligini aks ettiradi matndagi ma'lumotlar bunga ko'mak beradi

(b) matndagi ma'lumotlar va xotiradagi ma'lumotlar. Tushunib o'qish uchun talaba buni qilmaydi nafaqat matndagi ma'lumotlarni eslab qolishim kerak, balki kerak yashirin qiymatlarni aniqlash uchun xulosalar yaratish kerak bo'ladi.

Demak, xulosa chiqarish jarayoni o'quvchi ma'lumotni matn ichida yoki matn bo'ylab yaratish uchun birlashtiradi va bu orqali yangi tushunchalarni egallaydi. Tushinish bir-biridan farq qiladi va ular matnni bog'lovchi xulosalar va bo'shliqni to'ldiruvchi xulosalar bo'lishi mumkin.

Matnni bog'lovchi xulosalar, ba'zan birikuvchi deb ataladi, ko'prik, matnga yaqin yoki jumllararo xulosalar, matnda mavjud lingvistik belgilarga tayanadi. Misollar anafora rezolyutsiyasi, leksik yoki "so'zdan matnga integratsiya" xulosa va kontekst ma'lumotlaridan so'z ma'nolarini chiqarish. Bo'shliqni to'ldirish xulosasi ba'zan bilimga asoslangan xulosalar deb ataladigan xulosalar, o'quvchidan matndan tashqariga chiqishni talab qiladi. Ba'zi olimlar bu masala bo'yicha o'z fikrlarini berib o'tgan, O'qib tushunish va o'quvchilarni xulosa chiqarishga o'rgatishning nazariy ahamiyati ta'lim sohasida ko'plab olimlar tomonidan muhim ahamiyatga ega deb e'tirof etilgan. O'qib tushunish, o'quvchining matnni faqat o'qish emas, balki uning mazmunini chuqurroq anglab, asosiy fikrlarni ajratish va o'z fikrlarini ishlab chiqishga imkon beruvchi kompleks jarayon hisoblanadi. Xulosa qilish esa o'quvchining o'qigan materialni yaxshiroq tushunishi, o'rganilgan ma'lumotlarni birlashtirib, umumlantirish qobiliyatini rivojlantiradi. Quyida o'qib tushunish va xulosa chiqarishning nazariy ahamiyatini yoritgan ba'zi olimlarning fikrlariga tayanamiz:

Jean Piaget: Kognitiv rivojlanish nazariyasi

Jean Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasiga ko'ra, o'quvchining matnni tushunish qobiliyati uning aqliy rivojlanish darajasiga bog'liq. Piaget, o'quvchilarning o'qish jarayonida dunyo haqidagi fikrlarini o'zlashtirish va yangi ma'lumotlarni o'zlarining mavjud bilimlariga bog'lashni ta'kidlagan. O'quvchilar o'qish davomida o'zlarining kognitiv qobiliyatlarini sinab ko'rib, yangi fikrlarni tashkil qilishadi. Xulosa chiqarish jarayoni esa Piaget nazariyasiga ko'ra, o'quvchining analitik fikrlash va abstrakt fikrlarni rivojlantirishini anglatadi.

Lev Vygotskiy: Ijtimoiy o'rganish nazariyasi

Lev Vygotskiy, o'rganish jarayonining ijtimoiy va madaniy kontekstda rivojlanishini ta'kidlagan. Uning fikriga ko'ra, o'quvchilar o'qish va tushunish jarayonida o'zaro muloqot orqali bilimlarni shakllantiradi. Xulosa chiqarishning ijtimoiy o'rganish bilan bog'liqligi, o'quvchilarni o'qigan materialni o'zaro baham ko'rish, muhokama qilish va tahlil qilishga undaydi. Bu jarayon o'quvchilarga matndan yangi tushunchalarni yaratish va mustahkamlash imkonini beradi.

David Ausubel: Ma'lumotni o'zlashtirish nazariyasi

David Ausubel o'qish va tushunish jarayonida "aktiv o'zlashtirish" (meaningful learning) tushunchasini ilgari surgan. Ausubelning nazariyasiga ko'ra, yangi ma'lumotni o'zlashtirish faqat uni

oldingi bilimlar bilan bog‘lash orqali amalga oshadi. Xulosa chiqarish jarayonida o‘quvchi o‘qigan materialni o‘zining ilgari o‘rganilgan bilimlari bilan bog‘lashga harakat qiladi, bu esa uni mustahkam o‘zlashtirishga yordam beradi. Xulosa qilish, o‘quvchilarning o‘z bilimlarini tizimli ravishda umumlashtirish va mustahkamlashga yordam beradi.

Walter Kintsch: Matnni tushunish nazariyasi

Walter Kintschning matnni tushunish nazariyasi o‘quvchilarning o‘qish paytida nafaqat matnni anglash, balki uning ma’nosini struktural tarzda tashkil etish jarayoniga qaratilgan. Kintsch o‘qish jarayonida o‘quvchi matnning asosiy g‘oyalarini va mavzularini ajratib, ularni umumlashtirishi kerakligini ta’kidlaydi. Xulosa chiqarish — bu o‘quvchining matnni tushunishi va uni boshqacha shaklda ifodalash jarayonidir. Bunday yondashuv o‘quvchining matnni to‘g‘ri tushunib, undan asosiy xulosalarni chiqarish qobiliyatini rivojlantiradi.

Ruth Garner: O‘qib tushunish strategiyalari

Ruth Garner o‘qib tushunishning muvaffaqiyatli bo‘lishi uchun, o‘quvchilarni o‘qish jarayonida aniq strategiyalarni qo‘llashga undagan. U o‘quvchilarga matndan asosiy ma’lumotlarni ajratib olish, matnni tuzilgan holda qayta ko‘rib chiqish, savollar berish va qisqacha yozuvlar olish kabi metodlarni taklif qilgan. Xulosa qilish esa bu jarayonning ajralmas qismi bo‘lib, o‘quvchilarni o‘qilgan materialni umumlashtirishga va uni o‘z bilimlari bilan bog‘lashga undaydi.

### **Foydalanilgan adabiyotlar**

1. Grellet, Françoise. 1981. *Developing Reading Skills*. London: Cambridge
2. Zwiers, Jeff. (2005). *Building reading comprehension habits in grades*. Newark, DE: International Reading Association.
3. Bailey, Eileen. 2000. *Making Inferences, Improving Reading Comprehension for Students with Dyslexia*: South Dakota Department of Education. ( <http://www.MakingInference/pdf/> )
4. Prezler, June. 2006. *Strategies to Help Readers Make Meaning Through Inferences*. Rapid City: South Dakota Department of Education